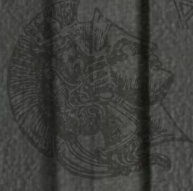
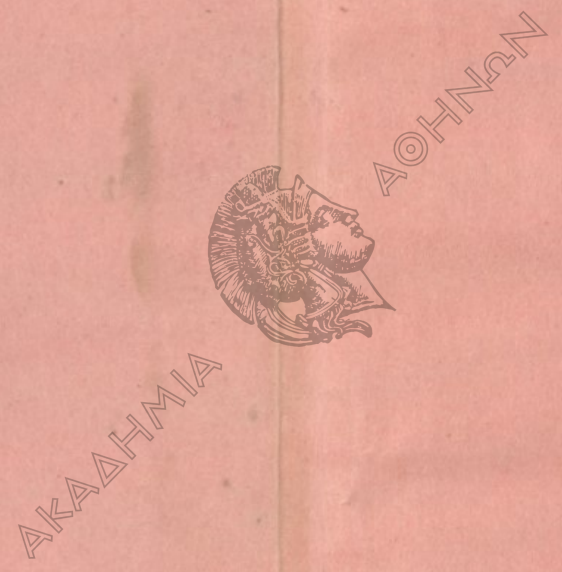

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΧΙΝΑ

SAR

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ

ΜΕΛΕΤΗ

ἐπὶ τοῦ

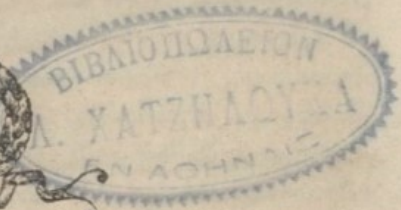
Ἱστορικοῦ δοκιμίου τῆς Ῥωσικῆς Νομοθεσίας

τοῦ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΕΦ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ταγματάρχου ἐν τῷ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας

ἐκπαίδευσως Ὑπουργεῖο κτλπ. κτλπ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΕΚ ΤΩΝ Ρ.Ζ. ΚΑΙ Ρ.Π. ΦΥΛΛΑΔΙΩΝ

ΤΗΣ

ΠΑΝΔΡΑΣ.

1858.

Il faut éclairer les lois par l'histoire
et l'histoire par les lois.

Montesquieu, Espr. des lois XXXI, 24

Δοκίμιον ιστορικὸν περὶ τῆς Ῥωσικῆς νομοθεσίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὑπὸ Δημητρίου Στεφ. Μαυροκορδάτου, Δόκτορος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, μίλουσ τῆς ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ ἀστυκοῦ κώδικος ἐπιτροπῆς καὶ πρώην ἐν Ἀθήναις δικαστοῦ. Ἀθήνησι τύποις Π.Α. Σακελλαρίου 1857.

—000—

Ἀληθῶς κοσμοπολίτης εἶναι ὁ Ἕλλην, ἡ δὲ ζωηρὰ αὐτεῦ φύσις ὑπὲρ τὴν παντὸς ἄλλου ἔθνους ἀκάθεκτον τὴν αὐτοῦ πλάττει περιεργείαν. Οὕτως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἑλλάδος χρόνων τοὺς σοφοὺς αὐτῆς καθορῶμεν παρὰ τοῖς ξένοις πλανωμένους, καὶ τὰ ἦθη καὶ νόμιμα τούτων περιεργαζομένους, θηταυροὺς δὲ γνώσεων ἐκ τῶν μακρὰν τόπων εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίζοντας, τὴν διὰ τῶν παντοίων τούτων ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀμορφωτέρων στοιχείων τὸν ἑαυτῆς διαπλάσασαν βίον, ἐνδοξότερον, εὐγενέστερον καὶ πολιτιστικώτερον. Οὕτω δὲ καὶ σήμερον οἱ τῶν Ἑλλήνων λόγιοι, ἅτε πολυπραγμονέστεροι πάντων ἴσως τῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης πεπαιδευμένων, ποικίλας ἔχουσι γνώσεις, οἷον εἰ ἐγκυκλοπαιδικώτεροι ἐκείνων διὰ τῆς ἑαυτῶν περιεργείας γινόμενοι. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῶν εἰρημένων ἔστω μοι εἰς μαρτύριον τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον· κατὰ τὸ 1851, συζητουμένου ἐν τῇ τῶν Λόρδων Βουλῇ τοῦ περὶ μεταβολῆς τοῦ βουλευτικοῦ ὄρκου νομοσχεδίου, καὶ κατὰ συνέπειαν τούτου περὶ παραδοχῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν τῇ Βουλῇ, εἷς λόρδος κατὰ τοῦ νομοσχεδίου ἀγορεύων ἐβεβαίωσεν, ὅτι τοῦτο ἦν νεωτερισμὸς τις ἀλλόκοτος, καθόσον οὐδαμοῦ τῆς Εὐρώπης ἰσοπολιτεία τοῖς Ἰουδαίοις ἀπεδίδεδετο. Καὶ ὁμοίως πρὸς τὴν παράδοξον ταύτην βεβαίωσιν οὐδεὶς τῶν λόρδων ἀντέλεγε· κατὰ τυχαίαν δὲ σύμπτωσιν ὁ περιόδοξος Θιέρσος παρευρίσκατο εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην, ἀποσπά-

σας δὲ φυλλίδιον χάρτου ἀπὸ τοῦ χαρτοφυλακίου του διὰ τοῦ μολυβδοκοινδύλου ἐχάραξε λέξεις τινὰς ἃς ἐπέστειλε πρὸς ἕνα τῶν συνεδριάζόντων λόρδων φίλον του, οὗτος δ' ἀναγνούς τὸ ἐπιστόλιον ἀνέστη καὶ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνήγγειλε πρὸς τὴν συνέλευσιν ὅτι ἄρτι πληροφορεῖται παρὰ τοῦ Κ. Θιέρσου, ὅτι ἐν Γαλλίᾳ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπολαύουσι πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ βουλευταὶ καὶ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ ᾧσιν. Ἐκπληκτος ἔμεινεν ἡ τῶν λόρδων Βουλὴ ἐπὶ τῷ ξένῳ τούτῳ ἀκούσματι, ὃ ἴσως ὡς τι ἀπόκρυφον ἤθελε νομίσαι ἀδόμητον, ἂν μὴ τῷ διασήμεν τοῦ Θιέρσου ὄνοματι ἐξεδίδετο. Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι τίς ὁ ἀγνοῶν ταῦτα; ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς Γαλλίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ πλείστων ἐν Γερμανίᾳ, πολλῶν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἄλλων ἔτι τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς ἐπικρατειῶν τὰ νομοθετήματα γνωστότάτά εἰσιν. Ἡ δὲ περιέργεια αὕτη ὑπὲρ πᾶν ἄλλο συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ τῆς νέας Ἑλλάδος βίου, διότι πρὸς τὰ τῶν ξένων καλὰ (εἴθε δ' εἰ πρὸς ταῦτα μόνα!) ἐρρήθμισεν ἡ ἀναγεννηθεῖσα πατρις ἡμῶν τὸν πολιτισμὸν τῆς.

Τὸ τοῦ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτου βιβλίον ἀναπληροῖ παρ' ἡμῖν οὐσιώδη ἔλλειψιν. Ὀλίγοι ἴσως ἐκ τῶν λογίων Ἑλλήνων εἶχον γινῶσιν τῆς Ῥωσικῆς νομοθεσίας, καὶ διότι οἱ πάντες ἀδαεῖς τῆς Ῥωσικῆς ἐσμὲν γλώσσης, καὶ διότι, μήπω καταταττομένης τῆς Ῥωσσίας ἐν τοῖς πρωτεύουσιν διὰ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλολογίαν ἔθνεσιν, οὐδεὶς περιεργάζεται τὰ κατ' αὐτὴν περὶ τούτων. Ὅθεν πολλὰς τῷ ἀόκνῳ φίλῳ ἡμῶν χάριτας ὀφείλομεν, ὅτι ἰσχίασεν ἡμᾶς λόγοις σπουδαίοις, παραθεῖς ἡμῖν εἰς μελέτην σχεδιαγράφημα γλαφυρώτατα συντεταγμένον, εὐκρινὲς δὲ καὶ λίαν ἐπαγωγὸν περὶ τῆς καθόλου νομοθεσίας τοῦ μεγάλου τούτου τῶν Ῥώσων ἔθνους, ὃπερ συνειθίσαντες νὰ νομίζωμεν κατὰ πολὺ καθυστεροῦν τῶν ἄλλων λαῶν περὶ τὸν πολιτισμὸν, μετ' ἀπορίας εὐρομεν αὐτὸ ἐν πολλοῖς ἔτι καὶ νῦν πρωτεύον. Τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς βίβλου τοῦ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτου μελέτην ἡμῶν θέλομεν διαιρέσει εἰς τρεῖς παραγράφους καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωσσίας ἐκθέσομεν ἐν δὲ

τῷ δευτέρῳ τὰ κατὰ τὸ δημόσιον αὐτῆς δίκαιον, καὶ τέλος ἐν τῷ τρίτῳ τὰ κατὰ τὸ ἰδιωτικόν.

§ Α'.

Ἱστορία τοῦ ἔθνους τῶν Ῥώσων.

Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους Ῥώσων. Ὅτι ἡ ἱστορία παντὸς ἔθνους ἐγκεῖται κυρίως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ, διότι αὕτη εἶναι ὁ ἀληθὴς βίος τοῦ ἔθνους, εἶναι τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡ ἔκφρασις, εἶναι ἡ φωταγωγὸς λαμπρὰς ἡτις φωτίζει καὶ ἐξηγεῖ τὰς ἄλλως σκοτεινὰς πολλάκις τοῦ ἔθνους περιπετείας, κατέστη τὴν σήμερον μία ἀλήθεια πρὸς ἣν οὐδεὶς μὲν ἀντιλέγει, ὅσπ' ἡμέραι δὲ ἀφορμὴν δίδωσιν αὕτη ὅπως πραγματοποιηται ἡ τοῦ Μοντεσκίου ῥῆσις ὅτι, «πρέπει νὰ διασαφηνίζωμεν τὴν ἡμῶν ἱστορίαν διὰ τῶν νόμων, τοὺς δὲ νόμους διὰ τῆς ἱστορίας» (De l' esprit des lois, XXXI, 2).

Τὸ Ῥωσικὸν ἔθνος ὄρωντες ὑπὸ παμβασιλείαν πολιτευόμενον ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐφάνη ἐνεργοῦν ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς, καλεῖται νὰ εἰκάσωμεν ὡς οὐδέποτε γευθὲν ἐλευθερωτέρας πολιτείας. Καὶ ὅμως τοῦτο εἶναι ἀπάτη, καθόσον μάλιστα παρὰ τῷ ἔθνει τούτῳ εὐρίσκομεν τὰ ἄκρως ἀντίθετα· διότι ἀπόγονον μὲν τῶν πάλαι Σκυθῶν, τῶν ἀκράτως τῆς ἐλευθερίας φίλων, διέσωσεν οὐκ ὀλίγα ἐλευθερίας μνημόσυνα, ὡς καταδείξομεν κατωτέρω, διακόσια δὲ καὶ εἰκοσιδύο ἔτη ὑποστὰν τὸν βχρὺν βρβάρων Τατάρων ζυγόν, οὐ μικρὰ τῆς στυγεραῆς ταύτης δουλείας του ἔτι καὶ νῦν φέρει ἔχνη.

Τοῦ νομαδικοῦ τῶν Σκυθῶν ἢ Σλάβων βίου ἡ ἱστορία μικρὸν μνημονεύει, διότι καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ἕλληνες ἱστορικοὶ ὀλίγα περὶ αὐτῶν ἱστόρησαν· ὅ,τι δὲ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν γνωρίζομεν εἶναι, τὸ φιλοπόλεμον αὐτῶν καὶ τὸ φιλομουσικόν, τὸ ἀνδρικὸν ἐν πολέμῳ ἥπιον δὲ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, τὸ φιλέκδικον διὰ τὴν προσγινομένην ὕβριν, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλόξενον ἅμα, τὸ εὐσεβὲς πρὸς τὸ θεῖον, ὡς καὶ τὸ πιστὸν πρὸς τὸν γάμον παρ' ἀμφοτέρων τῶν συζύγων.

Οἱ δ' ἐλεύθεροι οὗτοι καὶ δημοκρατούμενοι Σλάβοι τὰς πρὸς

ἀλλήλους αὐτῶν διχοστασίας καὶ ἀναρχίας μισήσαντες ἔπαθον τὸ κοινὸν τοῖς καταχρασθεῖσι τῆς ἐλευθερίας λαοῖς πάθημα, ὅφ' ἔκαι αὐτοπροαιρέτως εἰς ξένον ἑαυτοὺς ὑπέβαλον ζυγὸν ἡγεμόνας παρὰ τῶν Βαράγγων αἰτησάμενοι ἐν ἔτει 862 μ. Χ, ὅτε τρεῖς ἀδελφοὶ ἀπὸ τοῦ Νορμανδικοῦ τούτου φύλου, περίβλεπτοι διὰ τὸ γένος καὶ τὴν δόξαν, ἐδέχθησαν τὸ νὰ λάβωσι τὴν ἐπὶ τῶν Σλάβων τούτων ἀρχήν, μετὰ δὲ τῶν σκλήπτρων καὶ τὸ τῆς φυλῆς αὐτῶν ὄνομα αὐτοῖς ἐπέβαλον, Ῥώσσοι ἐξ ἑαυτῶν τοὺς μέχρι τότε Σλάβους μετονομάσαντες. Τὴν δὲ χώραν τῶν Σλάβων τοῖς παρακλουθήσασιν αὐτοὺς Βαράγγοις διένειμον, καὶ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐκεῖ μετένεγκον.

Οὕτω λοιπὸν οἱ τὸ πρὶν ἐλεύθεροι Σλάβοι, καὶ ὄνομα, καὶ κατάσταση, καὶ πολίτευμα μετέβαλον, Ῥώσσοι μὲν ἀντὶ Σλάβων, δουλοπάροικοι δὲ ἀντὶ ἐλευθέρων, καὶ ὁμονοήσαντες ὑπὸ τὸν τιμαριωτικὸν ζυγὸν κατεστάθησαν οἱ ἐπὶ τῇ τότε ἐλευθερίᾳ αὐτῶν φοροῦντες.

Ἰδιάζον τῇ κατακτῆσει ταύτῃ εἶναι ὅτι ἐγένετο αὕτη κατ' ἐπικλησιν τῶν ἰθαγενῶν, εἰρηνικῶς καὶ ἀνευ ὀπλων, ἐνῷ πᾶσα κατακτησις ὑποτίθησι τὴν βίαν καὶ τὸ ἀκουσίως ἐπὶ τῶν δουλωθέντων δεσπόσαι.

Τρεῖς εἴπομεν ἦσαν οἱ ἡγήτορες τῶν Ῥώσσων ἀδελφοὶ, ὁ Ῥουρικός, ὁ Σινέος, καὶ ὁ Τρουβήρος· τούτων οἱ δύο τελευταῖοι μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς χρόνον ἀπέβιωσαν, ὁ δ' ἐπιζήσας Ῥουρικός ἠνωσεν ὑπ' ἑαυτὸν καὶ τὰς ἐκείνων μερίδας, ἡ δὲ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ γένους διαδοχὴ μέχρι τοῦ ἔτους 1597 ἐβασίλευσε τῆς Ῥωσσίας, ὅτε τελευτήσαντος ἄπαιδος τοῦ Τσάρου Θεοδώρου, καὶ δολοφονηθέντος ὑπὸ τοῦ Βωρήσου Γοδοῦνοφ τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν τοῦ Ῥουρικοῦ ἀπογόνων Δημητρίου, τὰ Ῥωσσιὰ σκλήπτρα ἐπὶ ἐξαετίαν μόνον εἰς τοῦ ἄρπαγος τὰς χεῖρας ἔμειναν· τούτου δὲ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ υἱοῦ, ὃν κατέλιπε, κατασφαγέντος, μετὰ τριετῆ ἀναρχίαν ἀνηγορεύθη Τσάρος τὴν 21 Φεβρουαρίου 1613 ὑπὸ τῶν ἐξ ἀπάσης τῆς Ῥωσσίας ἀποσταλέντων ἀντιπροσώπων, ὁ ἐκκαιδεκάτης νεανίας Μιχαήλ, υἱὸς τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου, πρώτου μητρόθεν ἐξαδέλφου τοῦ τελευταίου τῆς Βαρχα-

γικῆς δυναστείας ἡγεμόνος. Ἀπ' αὐτοῦ δ' ἤρξατο ἡ ἔτι καὶ νῦν βασιλεύουσα δυναστεία τῶν Ῥωμανόφ, ἐκ κηδεστείας καὶ αὕτη ἀπὸ τοῦ Ῥουρικοῦ τὸ γένος ἔλκουσα.

Κατὰ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα, τὸ διὰ τῶν Βαράγγων Νορμανδῶν καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ εἰσαχθὲν, ἡ μὲν ἐπικυριαρχία τῆς χώρας ἔμεινε τῷ Ῥουρικῷ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ, ἄρχοντες δὲ ὑποκυρίαρχοι ἐγένοντο οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν ὁμογενεῖς του, πρὸς οὓς καὶ διενεμήθη ἡ διὰ κλήσεως κατακτηθεῖσα τῶν Σλάβων χώρα. Ἀλλὰ δύο ἐκ τῶν συνεταίρων τοῦ Ῥουρικοῦ, ὁ Ἀσκόλδος καὶ ὁ Δῆρος, ἀπαρεσκόμενοι εἰς τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς μερίδα, ἐτράπησαν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ τὴν Κιέβην κυριεύσαντες ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ ἡγεμόνες, ἐνισχυθέντες δὲ ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅπερ καὶ διὰ θαλάσσης ἐπολιόρκησαν ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ', ἀλλ' ἠττηθέντες οἱ βάρβαροι ἐπανῆλθον οὐκ οὐκ φωτισθέντες ὑπὸ τῆς θείας τοῦ χριστιανισμοῦ θρησκείας, ὡς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν Ἀρνόλδου καὶ Δῆρου, καὶ μεγάλου πλήθους τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν, δεχθέντων τὸ θεῖον βάπτισμα ἐν ἔτει 864.

Τῆς δ' ἀπὸ Ῥουρικοῦ γενεᾶς πρώτη μετὰ ἕνα καὶ ἐπέκεινα αἰῶνα τὸ θεῖον βάπτισμα ἐδέξατο ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ Πατριάρχου, ἀναδεξαμένου αὐτὴν τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἡ τοῦ Ἠγόρου σύζυγος, ὡραία τε καὶ σοφὴ ἄμα (ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ῥώσσων χρονογράφων Νέστωρ ὁ μοναχός), Ὀλγα ἡ τοῦ μεγάλου Βλαδιμίρου μάμμη.

Ἄλλ' ἂν ὀλόκληρος αἰὼν παρῆλθε μετὰ τῆς βαπτίσεως τῶν ἡγεμόνων Ἀρνόλδου καὶ Δῆρου καὶ τῆς ἡγεμονίδος Ὀλγας, οἱ λαοὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ διαμέσῳ χρόνῳ κατηχούμενοι ἠσπάζοντο τὸν χριστιανισμόν, ὥστε ἡ τοῦ μεγάλου Βλαδιμίρου πρὸς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν μετὰστασις κατὰ τὸ 988 ἔτος, ἦν μᾶλλον τὸ συμπλήρωμα τοῦ τετελεσμένου ἢ ἔτι ἐν ταῖς συνειδήσεσι τῶν Ῥώσσων ἔργου, ἢ τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν λαόν.

Ἡ θεία τῶν ὀρθοδόξων θρησκεία, ἡ τὴν Ῥωσσίαν πολιτίσασα καὶ ἐξημερώσασα, παρεγόρασε τοὺς Ῥώσσοις δουλωθέντας ἐπὶ

222 ἔτη ὑπὸ τῶν Τατάρων, ἐνίσχυσεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἐλπίδος καὶ ἀπηλευθέρωσε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, κραταιότερους μετὰ τὴν παλιγγενεσίαν αὐτοῦς ἀναδείξασα ἢ ὅτι πρὸ τῆς δουλείας τῶν ἦσαν. Ἡ γραφὴ τοῦ συγγραφέως ἡμῶν ζωηρῶς ἐν σελ. 84 ἱστορεῖ τὰς ἐνσκηψάσας τοῖς Ῥώσοις τότε δυστυχίας, ἐν-δὲ σελ. 86 λίαν ἐπιτυχῶς παραλληλίζει τὴν τῶν Ῥώσων πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς τοῦ Τσιγγισχάνου ἀπογόνους δουλείαν, καὶ εὐρίσκει ὅτι τὰ αὐτὰ αἷτια παρήγαγον ταῦτά καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα ὀρθόδοξα γένη ἀποτελέσματα ἦσαν δὲ ταῦτα αἰσχέσεις τοῦ κατακτητοῦ φύλου πρὸς τοὺς δουλωθέντας, αἰτινες χαλαραὶ πάντοτε ὡς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν μὲν καὶ τῆς ταπεινώσεως τῶν δέ, ἐκράτουν αὐτοὺς διεστῶτας ἀπ' ἀλλήλων· ἄλλως τε καὶ τὸ διάφορον τοῦ θρησκευμάτος τὴν διάστασιν ταύτην ἰσχυροποιεῖ.

Καὶ ὄντως εἶναι ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἂν ὁ κατακτητὴς δὲν ἐπιβάλη εἰς τὸν κατακτηθέντα τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν του, ἀδύνατον θέλει τῷ ἀποβῆ νὰ ἰδιοποιηθῆ καὶ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῷ τὸν κατακτηθέντα· οὐδ' ἀρκεῖ μόνον ἡ τῆς γλώσσης κοινότης, καθόσον διαφερούσης τῆς θρησκείας, διατηρεῖται καὶ ἡ διάστασις μεταξὺ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δουλωθέντων, ταχέως δ' ἢ ἀργὰ ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναπλασθῆ τὸ δουλωθὲν ἔθνος. Ὅσα τῶν κατακτητῶν φύλα παραμελοῦσι τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἂς μὴ ἐλπίσωσι ποτε βεβαίαν καὶ μόνιμον τὴν κατακτησιν. Ἐκαστος δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ἀληθεῖαν λέγομεν χρώμενος τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ πρὸς θάσανον τῆς ἀρχῆς ἣν ἐκφέρομεν.

Ἄλλως τοῦ συγγραφέως, οὐ τὸ πόνημα ἀναλύομεν, σκοπὸς δὲν εἶναι ἡ ἐκθεσις τῆς πολιτικῆς τῶν Ῥώσων ἱστορίας, οὕτως οὐδ' ἡμεῖς περὶ αὐτὴν θέλομεν ἐνδιατρίψαι, μάλιστα δὲ νῦν ὅτε ἡ τοῦ κορυφαίου τῶν Ῥώσων ἱστορικῶν Καρμσίνου πολυτόμος ἱστορία ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεταφέρεται γλώσσῃ παρὰ τοῦ φιλοπόνου ἡμῶν φίλου Κ. Κροκιδᾶ. Μεταβαίνομεν λοιπὸν εἰς τὸν ὄν ἐτάξαμεν δεύτερον ἡμῶν τῆς παρούσης μελέτης περὶ τῆς ἀρχῆς.

§ Β.

Δημόσιον τῆς Ῥωσσίας δίκαιον.

Τὸ Νορμανδικὸν φύλον εἶναι κυρίως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ὁ γενέτης ἐν Εὐρώπῃ· ὅθεν καὶ μετὰ τῶν ἀκολούθων τοῦ Ῥουρικού εἰσήλασεν καὶ καθιδρύθη ἐν Ῥωσίᾳ, ἐνθα καὶ ἐπὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διαρκέστερα ἢ κατὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην σώζονται ἔχνη, ὡς θέλει καταδειχθῆ ἐκ τῶν ἐξῆς.

Κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ῥωσσοσλαβικοῦ Κράτους οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ῥουρικού καὶ ὑπ' αὐτὸν κατασταθέντες τιμαρῶται ἄρχοντες εἶχον μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, οἷονεῖ τινες συνηγεμόνες τῷ βασιλεῖ ὄντες· οὕτως εὐρίσκομεν καὶ Κάρολον τὸν μέγαν (Charlemagne), καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, περιπεσόντας εἰς τὸ πολιτικὸν ἀμάρτημα τοῦ νὰ διανείμωσι μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτῶν τὴν ἐπικράτειαν, καὶ νὰ ἐξασθενήσωσιν οὕτω τὰς δυνάμεις τοῦ στέμματος διὰ τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἀδελφῶν.

Ὅτι ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ μεγάλου Καρόλου κακὸν ἐπέφερον ἡ διανομὴ τῆς ἐπικρατείας, αὐτὸ τοῦτο ἐπέφερε καὶ ἐν Ῥωσίᾳ ἡ ὑπὸ Βλαδимиρου μεταξὺ τῶν δώδεκα αὐτοῦ υἱῶν διανομὴ τοῦ κράτους (α), ἥτις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατέστρεψε τὴν μόλις ἀρξαμένην εὐημερίαν τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν πρεσβύτατον τῶν ἀδελφῶν Σβιατοπόλκον, νὰ θανατώσῃ τρεῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν του, ὧν τὸ αἷμα ἐξεδικήθη κατὰ τοῦ φονέως ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Ἰαροσλάβος, ὅστις διὰ τῶν πρὸς τὸν ἄλλον ἀδελφόν του Μιστισλάβον ἐμφυλιῶν ἀγώνων του κατώρθωσε μὲν νὰ ἐνώσῃ ὑπ' ἑαυτὸν

(α) Καίτοι ὁ Βλαδίμιρος εἶχε λάβει πᾶσαν τὴν ὡς ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς ἐπικρατείας κακῶν, καθότι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σβιατοσλάβος εἶχε πρῶτος ἐν Ῥωσίᾳ διανείμει τὴν χώραν εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱούς, τὸν πρωτότοκον Ἰαροπόλκον, τὸν δευτερότοκον Ὀλέγον καὶ τὸν τρίτοτοκον Βλαδίμιρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ὀλέγος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰαροπόλκου, ὁ δὲ Βλαδίμιρος ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν νικητὴν Ἰαροπόλκον φόβου φυγαδευθεὶς πρὸς τοὺς πέραν τῆς θαλάσσης Βαράγγους ἔλαβε παρ' αὐτῶν βοήθειαν, ἐπαελθὼν δ' εἰς Ῥωσίαν ἐνίκησε τὸν Ἰαροπόλκον καὶ ἡμονοκράτησεν οὕτω τῶν Ῥωσσοσλαβικῶν σκλήπετρον.

ἄπασαν τὴν ὑπὸ τὸν πατέρα του Βλαδίμιρον χώραν, δὲν ἐσωφρόνησε δὲ ὑπὸ τῆς ἐαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς του πείρας, ἀλλὰ τὴν χώραν διένειμε μετὰ θάνατον μεταξὺ τῶν πέντε υἱῶν του, οἵτινες ἤρξαντο νέας πρὸς ἀλλήλους πάλης· ἕκτοτε δ' αὕτη διὰ τῶν διαδόχων των ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὄλην ἑκατονταετηρίδα διαρκέσασα, ἐπήνεγκε τὸν ἐπ' ἄπειρον δικαμελισμὸν τῆς ἐπικρατείας, ἣν κατήντησαν εἰς ἀσθενεστάτας ἡγεμονείας, αἵτινες εὐκόλως ἐγένοντο ἔρμακιον τῆς Ταταρικῆς εἰσβολῆς.

Ἀλλ' ἂν αἱ κληρουχίαι αὗται, εἰς ἃς τὸ κράτος τοῦ Ἰαροσλάβου ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ διηρέθη, διέφερον μὲν τοῦ κατὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην τιμαριωτικοῦ συστήματος κατὰ τοῦτο, ὅτι πάντες οἱ κληροῦχοι οὗτοι ἡγεμόνες τῆς Ῥωσσίας ἦσαν πρὸς ἀλλήλους ἰσῆγοροι, ὡς ἀπόγονοι τοῦ αὐτοῦ οἴκου, καὶ αὐτοτελεῖς, καὶ τοι μεταξὺ αὐτῶν ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς ἐπικρατείας κρατῶν προῖστατο τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς *primus inter pares*, μέγας δ' ἐκαλεῖτο Πρίγκιψ (Βελίκη Κνιάζ), καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ συγκαλεῖν ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ῥωσσίας εἰς κοινὴν συνέλευσιν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν, νομίζομεν ὅμως ὅτι ὠμοαζόν τῷ κοινῷ τιμαριωτικῷ πολιτεύματι κατὰ τὴν ὑποτέλειαν εἰς ἦν ἕκαστος τῶν τιμαριωτῶν (Βοϊάρων) διετέλει πρὸς τὸν ἡγεμόνα παρ' οὗ ἐκράτει τὸ τιμάριον, καὶ παρ' οὗ τὴν ἀνάρρησιν (*investiture*) ἐλάμβανεν.

Ἀλλ' ἐκεῖνο δὲν διασαφηνίζει ἡ ἱστορία, πῶς καὶ ἀπὸ Ῥουρικού καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς μηδὲν κατακτήσαντες τὴν χώραν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Σλάβων κληθέντες κατώρθωσαν νὰ δουλώσωσιν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἐλευθέρους εἰς δουλοπαροίκους νὰ μεταβάλλωσι. Τὸ ἐφ' ἡμῖν νομίζομεν, ὅτι καὶ πρὸ τῶν Βαράγγων ἡ δουλεία ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐκράτει μὲν τῆς χώρας Σλαβικὸν γένος ἐλεύθερον, δημοκρατούμενον, καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ στασιάζον, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ δορυλάωτοι τὴν γῆν τῶν κρατούντων καλλιεργοῦντες, καὶ τὰ θρέμματα αὐτῶν περιποιούμενοι. Τοῦτο δ' εἰκάζομεν, διότι καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ὑπερβορείοις, οἷον τοῖς Βουργούνδοις, Φράγκοις, Σάξωσι, Νορμανδοῖς, κλπ. ἄλλοι μὲν ἐκράτουν, ἄλλοι δ' ἐδούλευον. Καὶ ὅτι μὲν οἱ μετὰ Ῥουρικού Βαράγγοι διὰ χρόνου τοὺς πρὸ αὐ-

τῶν ἐλευθέρους Σλάβους εἰς κατάστασιν δουλοπαροίκων ἔφερον, πιθανόν, ἀλλ' ἐκεῖνο ἀπίθανον ὅτι ἀγνώστων τὸ πρὶν οὐσῶν τῆς τε δουλείας καὶ δουλοπαροικίας ὑπ' αὐτῶν τὸ πρῶτον ἐν Ῥωσσίᾳ νὰ εἰσῆχθησαν.

Ἡ θητικὴ τοῦ πλήθους κατάστασις μετριωτέρα βεβαίως τὸ κατ' ἀρχὰς ἦν, προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου δυσφορωτέρα ἐγένετο· οὕτως εὐρίσκομεν (σελ. 125) ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς ἀπὸ Ρουρικού δυναστείας χρόνους διὰ νόμου παντελῶς ἀπηγορεύθη τοῖς χωρικοῖς τὸ μεταναστεῦειν, βαρύτερος δ' ἀπὸ τούτου ἐβάρυνε ζυγὸς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς γεωργικῆς τάξεως· οὕτω δ' ὑπὲρ τὰ δύο τρίτα τοῦ Ῥωσσικοῦ λαοῦ εἰς διαδοχικὴν δι' ἀνεπιεικοῦς νόμων περιήλθε δουλείαν, ἣτις ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον βαρύτερα ἐγένετο, καὶ τοσοῦτον ἐβρίζωσεν, ὥστε μ' ὄλην τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγαθὴν προαίρεσιν τῶν τελευταίων ἀληθῶς μεγάλων τῆς Ῥωσσίας ἡγεμόνων, ἀσθενεῖς ἀπόπειρα μικρῶν βελτιώσεων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν γίνονται, οὐδεὶς δ' αὐτῶν ἀποπειρᾶται τὴν παντελῆ κατάργησιν, φόβῳ μὴ ἐκ ταύτης προέλθῃ ἀναστάσις τῶν εὐγενῶν μεγαλοκτημόνων κατὰ τοῦ στέμματος. Εἰρήσθω δ' ἡμῖν, ὅτι καὶ ἡ ἐντελής τοῦ Ῥωσσικοῦ λαοῦ ἀμάθεια, καὶ ἡ παντελής ἔλλειψις συγκοινωνίας τῶν ἐνδοτέρων τοῦ ἀχανοῦς τοῦ κράτους χωρῶν πρὸς τὰ πεφωτισμένα καὶ ἐλεύθερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, γίνεται αἰτία ὅπως μὴ τοσοῦτον ἐπαχθῆς ἡ τοιαύδε αὐτοῦ κατάστασις φαίνεται τῷ λαῷ τούτῳ, ὅσον φαίνεται ἡμῖν τοῖς γενομένοις τῶν ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας ἠδυτάτων καρπῶν. Ὅτι δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου ἐπ' ἐσχάτοις κατωρθώθη, (τοῦτο δὲ καὶ μέγα θεωρητέον) εἶναι, ὅτι τὴν σήμερον γεννᾶται τις δουλοπάροικος, οὐδαμῶς δὲ, ἐλεύθερός ὢν, καθίσταται τοιοῦτος. Γεννᾶται δὲ δουλοπάροικος ἐκ νομίμου πατρὸς δουλοπαροίκου, ἢ ἐξ ἀγνώστου μὲν πατρὸς, μητρὸς δὲ ἐν καταστάσει δουλοπαροικίας διατελούσης (σελ. 243). Ἀλλ' ἡ ἀπαλλοτριώσις αὐτῶν καὶ ἡ ἐκτόπισις ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἰδιοκτήταις αὐτῶν συγχωρεῖται καὶ ποινικὴν οὐ μικρὰν δικαιοδοσίαν ἐπανορθωτικὴν οἱ κύριοι ἐπὶ τῶν δουλοπαροίκων ἔχουσιν· αἱ δὲ τῶν κυρίων πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις περὶ τὸ ὕλικῶς εὖ ἔχειν περιστρέφονται πᾶσαι,

ελάχιστον δ' εἰσὶν ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας ἢ ἀποστεροῦσι τοὺς δυστυχεῖς τούτους. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ῥητέον πρὸς δόξαν τῶν τελευταίων τῆς Ῥωσσίας ἡγεμόνων, ὅτι μεγάλως διὰ νόμων καὶ οἰκείου παραδείγματος ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς κτήμασι δουλοπαροίκων ὑποδοθεῖται ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν, ἧτις τριτῶς λαμβάνει χώραν, ἥτοι α) τῇ θελήσει τοῦ ἰδιοκτῆτου, ἢ β) συνεπείᾳ πράξεών τινων τοῦ αὐτοῦ, οἷον διὰ γάμου ἀδεία τοῦ ἰδιοκτῆτου τελεσθέντος μεταξύ δουλοπαροίκου καὶ ἐλευθέρου, ἢ ἀπελευθερουμένου τοῦ ἐνός τῶν συζύγων, ὅπερ συνεπάγεται καὶ τὴν τοῦ ἐτέρου ἀπελευθέρωσιν· ἢ γ) κατὰ νόμον ἂν ὁ ἀλλόθρησκος δουλοπάροικος ἀσπασθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα· ἢ καταγγεῖλας τὸν αὐτοῦ κύριον ἐπὶ ἐσχάτῃ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος προδοσίᾳ ἀποδείξῃ τὸ ἀληθές τῆς καταγγελίας του· ἢ ὑπηρετῶν ἐν τῷ στρατῷ, ἢ ἄλλων τινῶν αἰτίων ἔνεκεν. Οἱ δ' ἐν Ῥωσσίᾳ δουλοπάροικοι κατὰ τὸ ἔτος 1818 ἦσαν τὸν ἀριθμὸν 9, 209, 200 ἀνήκοντες εἰς τὸ στέμμα, 11, 938, 182 ἀνήκοντες εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Ἡ ἐπ' ἄπειρον διαίρεσις τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας τῶν ἀπογεγονων τοῦ Ἰαροσλάβου ἐξασθενοῦσα, ὡς εἴρηται, τοὺς κρατοῦντας ἰσχυροποιεῖ τὸν λαόν, εἰς οὗ τὰ δικαιώματα συγκατηριθμεῖτο, τὸ συνέρχεσθαι εἰς συνέλευσιν (Βέτσε) καθ' ὠρισμένας περιόδους, εἴτε συγκαλοῦντος τοῦ ἡγεμόνος, εἴτε καὶ αὐτεπαγγέλτως. Ἐπιτοσοῦτον δ' ἐξικνεῖτο πολλάκις τῶν τοιούτων τοῦ λαοῦ συνέλευσεων ἡ ἰσχὺς, ὥστε ἐνιαχοῦ καὶ περὶ τῆς τύχης αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων ἐν αὐταῖς ἀπεφασίσθη (σελ. 59).

Πρῶτον ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἀρχαιότατον προνομίας τοῦ λαοῦ παράδειγμα ἔχομεν τὴν Ῥωσσικὴν *Αλιθβειαν* (Ῥουσκία Πράβδα) ὑπὸ τοῦ Ἰαροσλάβου ἐκδοθεῖσαν (1020 μ. Χ.) πρὸς τοὺς βοηθήσαντας αὐτὸν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Σβιατοπόλκου πάλιν κατοίκους τῆς Νοβογορόδης (σελ. 38), ἀκολούθως δὲ παραπλήσιοι προνομίαι καὶ εἰς ἄλλας τῆς Ῥωσσίας παρεχωρήθησαν πόλεις (σελ. 58). Ὅστε βλέπομεν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἤρξαντο σχηματιζόμεναι ἐν Γαλλίᾳ μὲν αἱ κοινότητες (les communes) ἐν Γερμανίᾳ δὲ αἱ Ἀνσεατικαὶ πόλεις, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ αἱ δημοκρατίαι, ὑπέφωσκεν ἡ ἐλευθερία καὶ εἰς τὴν Ῥωσσίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ

ἐμπορίου παρεισδύουσα, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν χορηγούντων αὐτὴν μοναρχῶν Ὄθεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ Νοβογορόδη ἡ μεγάλη ἐπικληθεῖσα (α), καὶ Κίεβον, καὶ ἄλλαι τῆς Ῥωσσίας πόλεις, εἰς μέγαν ἐξήρθησαν πλοῦτον, καὶ ἂν μὴ ἀνέστελλε τὴν πρόδοον ταύτην ἢ τῶν Τατάρων κατάκτησις, ἴσως αἱ Ῥωσσικαὶ πόλεις ἤθελον διακριθῆ ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ὡς αἱ Βελγικαὶ καὶ Σκανδιναυικαί. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν Τατάρων κατάκτησις προσωκείωσε τὰς Ῥωσσικὰς πόλεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἡγεμόνας αὐτῶν, διότι ἐνωρὶς ἐνόησαν ὅτι, ἐν κοινῷ ἤματι δούλω ἡγεμόνες καὶ λαὸς εὐρισκόμενοι, ὄφειλον νὰ προσπλησιάσωσιν ἀλλήλοις, πᾶσαν ἐμφύλιον ἀποφεύγοντες πάλιν, ἵνα ἀναχαιτίσωσι τὸν καχλάζοντα τῆς Ταταρικῆς δουλείας χεῖμαρον, καὶ περισώσωσι τὴν κοινὴν θρησκείαν καὶ ἐθνικότητα. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὁ Θεὸς ἐλύτρωσε τὴν Ῥωσσίαν καὶ μὲν ἐλευθερία τῶν λαῶν ἐν τῇ μακρᾷ ἐλησμονήθησαν δουλεία, οἱ δ' ἡγεμόνες μετὰ τῆς ἐαυτῶν αὐτονομίας καὶ τῆς ἰσχύος ἀνεκτῆσαντο, ἰσχυρότεροι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν γινόμενοι, ἐν δὲ τῇ ἐνότητι τοῦ στέμματος ἀνεκτῆσαντο ὅ,τι ἐν τῇ διαίρεσει τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας ἀπώλεσαν.

Ἀλλὰ κάκεινο μὴ διαλάβῃ ἡμᾶς νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐννέα ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατορίας ὁ Παντοδύναμος Κύριος ἀνώρθου ἐτέραν ὀρθόδοξον μοναρχίαν, τὴν Ῥωσσίαν (ἐν ἔτει 1462) καὶ ὁσημέραι κραταίωων αὐτὴν παρεσκεύαζε προστατίδα τῆς ἦν μετὰ τέσσαρας περὶ τοῦ αἰῶνα ἐν ταῖς δέλτοις αὐτοῦ ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον ἀπεφαίνετο ἐτέραν Ὀρθόδοξον τῆς Ἑλλάδος βασιλείαν.

Ὅτι δὲ σπουδαίαν παρεῖχον οἱ Ῥωσσοὶ ἡγεμόνες εἰς τὸ ἐμπόριον προστασίαν, καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσεκάλουν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν τοὺς ξένους, εὐκόλως νὰ εἰκάσωμεν δυνάμεθα ἐκ τῶν Ῥωσσικῶν νομοθετημάτων, ἐν οἷς μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀξίων σημειώσεως διατάξεων εὐρισκομεν καὶ τὰς ἐξῆς. Μεταξὺ

(α) Διὰ τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν. Ἡ Νοβογορόδη ἦν τῆς Ἀνσεατικῆς ὁμοσπονδίας μέρος, ἢ δ' ἰσχὺς αὐτῆς μέχρις ὑπερβολῆς παροιμιώδως ἐγίνετο, διότι ἀλέγετο « τίς ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεὸν καὶ τὴν μεγάλην Νοβογορόδην; (qui ne craint Dieu et le grand Nowogorod?)

τῶν δανειστῶν τοῦ αὐτοῦ ὀφειλέτου ἔχαιρε δικαίωμα προτιμήσεως ὁ ξένος ἔμπορος· μετὰ δὲ τὸν ἀλλοδαπὸν τοῦτον ἤρχετο τὸ τυχὸν ἀπαίτησιν τινα ἔχον δημόσιον (σελ. 72). Ὁ ἡμεδαπός, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ παρ' ἡμεδαποῦ πρὸς αὐτὸν γεγόμενον ἀδίκημα, ὄφειλε νὰ προσαγάγῃ μάρτυρας πλείονας τῶν δύο, ἐνῶ ὁ ξένος ἐπιστεύετο ὑπὸ ὄρκον ἐπὶ ἐνὶ καὶ μόνῳ μάρτυρι καταθέτων (σελ. 79) κτλπ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ κλῆρος ἐν Ῥωσσίᾳ, ὡς καὶ παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐπεδίωξεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ δικαίωματα καὶ προνομίας. Ὅθεν καὶ εἰς τὸν Βλαδίμιρον ἀποδίδεται ἐκκλησιαστικὴ τις διάταξις δι' ἧς ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν πολλαὶ δίκαι ἀφῆρησαν τῆς δικαιοδοσίας τῶν λαϊκῶν καὶ ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἀρμοδιότητα, ὡσαύτως δὲ καὶ τινα πρόσωπα ἀπήλαυσαν τῆς ἐκτάκτου ταύτης δικαιοδοσίας, τῆς καὶ κατὰ τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην ὑπαρχούσης καὶ bienfait de clergie ὀνομαζομένης (α).

Πλὴν ἀφ' ἑτέρου ὁμολογητέον ὅτι καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ὡς καὶ ἐν Βυζαντίῳ ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος οὐδέποτε τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ κατεχράσθη, ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον πρὸς τὸ κρεῖττον ἐποιήσατο αὐτῆς χρῆσιν. Οὕτως εἰς αὐτὴν βεβαίως ὀφείλεται ἡ κατάργησις τοῦ ἀποτροπαίου ἐκείνου ἡγεμονικοῦ δικαίωματος ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν νεοσύμφων νυκτός· εἰς αὐτὴν ἡ διάσωσις τῆς θρησκείας τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς γλώσσης· ἡ ἠθοποίησις τοῦ λαοῦ· ἡ μετρίασις τῆς ὑπεροψίας τῶν εὐγενῶν· ἡ τῆ προτροπῆ τοῦ κλήρου ἀπελευθέρωσις τῶν δουλοπαροίκων· Ἀλλὰ καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγαθῶν παρὰ τὸν ἑπίρροη τοῦ κλήρου ἐγένετο, ἐν τούτοις δ' ὡς πρῶτον ἀναγραφτέον τὴν ὡς θεμελιώδη τινα τοῦ κράτους ἀρχὴν ἐν Ῥωσσίᾳ πρεσβευομένην ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἧτις μακρὰν τοῦ ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Ῥώσσοις τοῦ πατρῷου αὐτῶν θρη-

(α) Ἐκ τούτων ἐγενήθη τὸ κανονικὸν τῆς Ῥωσσίας δίκαιον τοῦ ὀρθόδοξου τὴν συλλογὴν τῶν νόμων περιέχει ἡ ἐπὶ τοῦ Τσαρίου Ἀλεξίου συλλογὴ ὑπὸ τὸν τίτλον Βίβλος πηδάλιο ὅχιον δημοσιουθεΐα. Εἰρήσθη δ' ἐν παρῶν ὅτι ἐκ ταύτης ἐλήφθη βεβαίως ὁ τίτλος τῆς παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα Πηδάλιον κατὰ πρῶτον ἐν Δειψίᾳ ἐν ἔτει 1800 ἐκδοθείσης ἑλληνικῆς συλλογῆς τῶν κανόνων (σελ. 150).

σκεύματος, φέρει καθ' ἐκάστην εἰς τὴν ἀγίαν ὀρθόδοξον ποιμνὴν πλῆθος ἑτεροδοξούντων ἐφ' ὧν ἡ βία καὶ ὁ διωγμὸς βεβαίως οὐδὲν ἤθελον κατορθώσει (Ὅρα σελ. 185 καὶ 222) (α).

Ἐν τοῖς τὰ μάλιστα δὲ σοφοῖς περὶ κλήρου νομοθετήμασι τῆς Ῥωσσίας σημειωτέον τὸ ὅτι ἀπαγορεύεται τοῖς ἱερωμένοις πᾶν εἶδος ἐμπορίας· ὅτι κοσμικοὶ ἱερεῖς χειροτονοῦνται μόνον χηρευούσης ἐνοριακῆς Ἐκκλησίας· ὅτι λαμβάνουσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ὠρισμένην μισθοδοσίαν· κτλπ.

Ἡ δὲ τῶν εὐγενῶν τάξις ἰσχυρὰ καὶ πολυάριθμος (β), ἐκτὸς τῶν προνομίων τῆς εὐγενείας, διατηρεῖ εἰσέτι καὶ διηνεκῶς φρουρεῖ τὰ ἐπὶ τῶν δουλοπαροίκων βάρβαρα δικαίωματά της, ἐν ἀνδραπόδων μοίρᾳ κατέχουσα αὐτούς, εἰς οὐδὲν δὲ γενναῖον γίνεταί αὐτοῖς διδασκαλος, πρὸς διατήρησιν δ' αὐτῶν εἰς αἰώνιον ζυγόν, ῥητῶς ἀπαγορεύει αὐτοῖς τὸ ἐκμανθάνειν γράμματα, ὧν ἡ ἐκμάθησις ἤθελε διὰ χρόνου φέρει αὐτούς εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ἀξίας, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν ἰδίαν ἀπελευθέρωσιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ νόμων αὐστηρῶν ἐμετριάσθη τὸ ἀγρία προσφέρεσθαι τοὺς κυρίους πρὸς τοὺς δούλους, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἀληθὲς μενεῖ, ὅτι αἱ σωματικαὶ ὀδύνη δὲν εἶναι καὶ τὸ μέγιστον τῶν παθημάτων τοῦ δούλου· τὸ πάντων φρικωδέστατον εἶναι ἡ ἠθικὴ τοῦ δούλου ἐξουδένωσις, εἰς ἣν οὐδεὶς ἀνθρώπος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταβιβάσῃ τὸν ὅμοιον του. Ναί, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν Ῥωσσίᾳ δὲν μαστίζει τὰς κατωτέρας τάξεις ἡ πτωχεία, ἀλλ' ἂν πενιχρὸν σιτίον καὶ ὀλίγη πόσις εἶναι τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς εὐδαιμόνημα, τότε μακαριστότερον τοῦ δούλου εἶναι τὸ τετράπουον κτῆνος, διότι καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ κυρίου του σιτεῖται ἀντὶ τῆς ὑπηρεσίας ἣν τῷ προσάγει, δὲν ἔχει

(α) Ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀριθμεῖ τὴν σήμερον 510, 000 ἄτομα, ὁ δ' ἄλλων θρησκουμάτων 35,000· ἐνῶ κατὰ τὸ 1829 κατὰ τὸν Malte - Brun ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερωμένων πάσης τάξεως καὶ παντὸς θρησκείματος ἦν 223,500 (ὅρα σελ. 242).

(β) Οἱ εὐγενεῖς, ὧν ὁ ἀριθμὸς φθάνει κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1853 γενομένην ἀπογραφὴν εἰς 695,000 ἄτομα, εἰσίν, οὕτως εἰπεῖν, ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία τοῦ ἔθνους διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ὑλικὴν τε καὶ διανοητικὴν ὑπεροχὴν. (σελ. 240 — 241).

δὲ τὴν ἀτυχίαν νὰ ἦναι ὡς ὁ ἄνθρωπος λογικόν, καὶ νὰ εὐρίσκη
πολλάκις ἑαυτὸ ὑπέρτερον τοῦ κυρίου του κατὰ τὴν ἀρετὴν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν δουλοπαροίκων ὑπάρχουσιν ἐν Ῥωσσίᾳ 14
ἐκατομμύρια ἐλευθέρων χωρικῶν, οἵτινες πληρόνουσιν ἐτήσιον
κεφαλικὸν φόρον, ἀνθ' οὗ ἀπολαύουσι πληρεστάτης τοῦ χρόνου
καὶ τῆς ἐργασίας των ἐλευθερίας. Καὶ τοι ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν
δὲν λέγει (καὶ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι εἶναι μία παράλειψις)
πρὸς ποῖον τελοῦσι τὸν κεφαλικὸν τοῦτον φόρον, ἂν δηλαδὴ τῷ Ἡ-
γεμόνι ἢ τῷ Ἀρχοντι, ὡς καὶ ὅποια ἢ τῆς ἐκπαιδύσεως τῆς τά-
ξεως ταύτης κατάστασις, ἡμεῖς ὁμῶς εἰκάζομεν ὅτι ὁ μὲν φόρος
τελεῖται τῷ εὐγενεῖ ἄρχοντι, ἢ δὲ διανοητικῇ αὐτῶν ἀνάπτυξις
ἴση τῇ τῶν δουλοπαροίκων εἶναι· ἄλλως δέ, ἂν τοῦναντίον συνέ-
βαινε μεταδοτικὸν ἤθελεν εἶσθαι τὸ ἀπὸ τῆς ἐκπαιδύσεως ἀγα-
θοποιὸν, μίσημα καὶ εἰς τοὺς δουλοπαροίκους.

Ἡ τῶν εὐγενῶν τάξις πρὸς τὰς προνομίας ἅς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ
μεσαιωνικῇ Εὐρώπῃ εἶχεν, ἀπελάμβανε καὶ ἐνὸς ἄλλοκάτου
προνομίου ὑπὲρ ἑκαλεῖτο *Μεστριτζεσιθὸ* (σελ. 152) κατηργηθῆναι
δὲ ὑπὸ τοῦ Τσάρου Θεοδώρου Ἀλεξιάδου ἐν ἔτει 1682· ἦν ὅτι
τοῦτο νὰ ἔχη ὁ ἐν δημοσίᾳ τινὶ λειτουργία ἀπόγονος εὐγενεῶς
τινος διατελέσαντος ἐν ἀνωτέροις ἀξιώμασιν ἀδιαφιλονεικῆτον
ὑπεροχὴν· ὅθεν ἐκ δύο συνυπηρετούντων ὁ εἰς δὲν ἐδέχετο νὰ
ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν ἕτερον ἂν τυχαίως πρόγονός τις αὐτοῦ εἶχέ
ποτε καθεῖξει θέσιν ὑψηλοτέραν τῆς τῶν προγόνων τοῦ ἑτέρου.
Τοιοῦτου δικαιώματος παράδειγμα οὐδαμοῦ εὐρίσκομεν, διότι καὶ
κατὰ τὸν μεσαιῶνα οἱ νέοι εὐγενεῖς ἀπὸ παιδῶν ἤρχοντο ὡς
pages ὑπηρετοῦντες, νέοι δὲ γενόμενοι ὠπλιζόντο ἱππῶται καὶ
ἐστρατεῦντο ὑπὸ ἄλλοις εὐγενέσιν οὐδόλως τοὺς βαθμοὺς οὓς ἐν
τῇ πολιτείᾳ οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχον λάβει ὡς ἰδίους τίτλους
ἐπικαλούμενοι. Ὁ Κ. Δημ. Μαυροκορδάτος δὲν ἀνάγει τὴν γέ-
νεσιν τοῦ ἐθίμου τούτου εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτέραν τῶν τελευ-
ταίων τῆς Ταταρικῆς δουλείας χρόνων, δὲν μᾶς λέγει ὁμῶς ἂν
καὶ ἀπὸ τῶν Τατάρων ἐλήφθη. Τὸ ἐφ' ἡμῖν νομίζομεν τοῦτο αὐ-
τόχθον Ῥωστικὸν ἔθος, καθόσον γνωρίζομεν ὅτι ἐν Κίνα καὶ τῇ
Ταταρικῇ Μογγολίᾳ τὸ ἀντίστροφον ἔτι καὶ νῦν συμβαίνει, ἥτοι

οἱ πρόγονοι ἀπὸ τῶν ἀπογόνων ἀπευγενίζονται, οὐχὶ δ' οἱ ἀπό-
γονοι ἀπὸ τῶν προγόνων. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ πολὺ σοφώτερον τοῦ
Εὐρωπαϊκοῦ εἶναι κατὰ τοῦτο τὸ Κινεζικὸν νομοθέτημα, καὶ δι-
ότι ἀληθῶς εἰς τοὺς προγόνους δύναται κατὰ μέγα μέρος ν' ἀπο-
δοθῇ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀπογόνων οὓς ἐπαξίως ἐξέθρεψαν, καὶ διότι
ἡ ἀνιοῦσα εὐγένεια εἶναι βραχυχρόνιος, μικρὸν τῶν προγόνων ἐ-
πιζῆσαι τοῖς ἀπογόνοις δυναμένων· εἶναι δὲ καὶ κέντρον οὐ μι-
κρὸν ὅπως οἱ γονεῖς τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἰδίων τέκνων ἐπιμελῶν-
ται ἀφ' ὧν καὶ ν' ἀπευγενισθῶσι δύνανται.

Ἰδιάζον ἐπίσης τῆς Ῥωστικῆς νομοθεσίας εἶναι, ὅτι ἅπασαι
καὶ πολιτικαὶ ὑπηρεσίαι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς στρατιωτικοὺς βαθ-
μοὺς (σελ. 239—240) ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ὀκτώ (μέχρι ταγμα-
ματάρχων) χορηγοῦσι κληρονομικὸν εὐγενείας δικαίωμα, ἀπὸ δὲ
τοῦ ἑνάτου μέχρι τοῦ ἰα' (ἀνθυπασπιστοῦ ἢ σημαιοφόρου) μόνον.
προσωπικόν. Ἐκαστος ἐκ τούτου ἐννοεῖ δύο τινά· α) κατὰ πόσον
προσβαίνει αὐξάνων ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀριθμὸς τῶν εὐγενῶν, καὶ β)
ὅτι τὸ κράτος τοῦτο κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικὸν
εἶναι.

Περὶ δὲ τῶν τῆς πολιτείας ἀρχῶν μάλα ὀλίγα λέγει ὁ Κ.
Μαυροκορδάτος· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ δοκίμιόν του περὶ
τῆς Ῥωστικῆς νομοθεσίας εἶναι καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ δημοσίου τῆς
Ῥωσσίας δικαίον, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἀληθὲς μένει ὅτι πρόσωπον
τοῦ ἔργου αὐτοῦ τηλαυγές, κατὰ Πίνδαρον οὖν, τὸ ὅτι διὰ τῶν
νόμων γνωστέον τὴν ἱστορίαν παντὸς ἔθνους, δὲν ἔπρεπε νὰ δια-
λάβῃ αὐτὸν, ὅτι ἐκ τοῦ καταστατικοῦ τῶν ἀρχῶν γνωστέον περὶ
τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ποιῶν τῶν νόμων. Εὐχόμεθα λοιπὸν ὅπως ἐν
νέᾳ ἐκδόσει τελειοποιήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐν μείζονι ἐκτά-
σει καὶ ἀκριβεῖα εἴπῃ ἡμῖν τὰ περὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Αὐτο-
κρατορίας, τὰ περὶ Γερουσίας, κτλπ. περὶ ὧν ὀλίγιστα καὶ ὀλῶς
ἀνεπαρκῆ ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν εἶπεν ἐν τῷ ἀνά χειρὸς ἡμῶν δο-
κιμίῳ.

Ἀκριβέστερος εἶναι ὁ Κ. Μαυροκορδάτος περὶ τὴν δικαστικὴν
ἐξουσίαν· οὕτως εὐρίσκομεν ὅτι καὶ ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Γ' (ἐν ἔτει
1497) ἐν Ῥωσσίᾳ οἱ δικασταὶ ἐξελέγοντο παρὰ τοῦ λαοῦ (σελ.

104) περιεργότατον δὲ εἶναι ὅτι καὶ ἐν τῇ εἰσηγήσει Αἰκατερίνης τῆς Β' (ἐν ἔτει 1767) εὐρίσκομεν τὴν λίαν ἐλευθέριον ταύτην ἀρχὴν «εἰς τὰς βχρείας καὶ μεγάλας κατηγορίας πρέπει ὁ κατηγο-» ρούμενος νὰ ἐκλέγη τοὺς δικαστὰς αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ «δύναται νὰ ἐξαιρηθῆρῖθμόν τινα ἐξ αὐτῶν, ὥστε οἱ ὑπολιπόμε-» νοι νὰ νομίζωνται τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐκλογῆς.» (σελ. 182). Ἴδού ἐν ὀλίγοις ἅπανα ἡ θεωρία τῆς δι' ἐνόρκων δίκης, πολύτιμον κληροδότημα ὃ ἔλαβεν ἡ Ῥωσσία παρὰ τῶν πρώτων ἀπὸ Ῥουρίκου Σκανδιναυῶν αὐτῆς ἡγεμόνων, διότι καθ' ἃ ὁ ἀρχαιοτάτος ἱστορικός τῆς Δανίας Σάξων ὁ γραμματικὸς βεχαιοῖ, τὸ ὄρκωτικὸν σύστημα ὑπῆρχε παρὰ Σκανδιναυοῖς πρὸ τοῦ Ἡ' μ. Χ. αἰῶνος, ἤτοι πέντε ὅλους αἰῶνας πρὶν ἢ εἰσαχθῆν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἣν συνήθως θεωροῦσιν ὡς τὴν πατρίδα τοῦ ὄρκωτικοῦ συστήματος. Ἀλλὰ τοιοῦτον σύστημα ἀπάδον πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἦν ἐπόμενον νὰ περιπέσῃ εἰς ἀχρηστίαν καὶ καταστραφῆ διὰ τῆς προόδου ἐκείνου. Ὅθεν ἐν τῇ Πράβδᾳ τῆς Π' ἐκκτονταετηρίδος οὐδὲν μνημονεύονται οἱ δυοκαίδεκα οὔτοι ἐνορκιοὶ κριταὶ ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὁ Ῥωσσικὸς λαὸς ἐδικάζετο (σελ. 77—78). Καὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ Κανονισμῷ τῆς Νοβογορόδης (τοῦ ἔτους 1510) εὐρίσκομεν διατεταγμένον τὴν παρὰ τῶν πολιτῶν ἐκλογὴν 48 ὄρκωτῶν, οἵτινες προστιθέμενοι ἀλληλοδιαδύχως εἰς τοὺς συνήθεις δικαστὰς ὤφειλον μετ' αὐτῶν νὰ δικάζωσι τὰς διαφόρους ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀναφυρένας δίκας (σελ. 109). Ἀλλὰ τοῦτο περιορίζετο ἤδη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Νοβογορόδης. Ἀκολούθως δὲ ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου (ἐν ἔτει 1720) εὐρίσκομεν ὅτι παρεχωρήθη (ἄρα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχεν ὁλοσχερῶς ἐκλείψει) εἰς τοὺς ἐμπόρους ἡμεδαπούς τε καὶ ἀλλοδαπούς τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσιν ἐξ αὐτῶν ἱκανοὺς ἀνδρας, οἵτινες ἀνὰ τέσσαρες κατατασσόμενοι ἀπετέλουν δικαστικούς συλλόγους πρὸς ἐκδίκασιν ὅλων τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἐμπορίαν καὶ τοὺς ζέονους ὑποθέσεων (σελ. 159—160).

Αἱ δὲ ποινικαὶ δίκαι καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ, ὡς καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς βχρδάρους ἔθνεσι, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἦσαν ἰδιωτικά, τοῦ ἀδικηθέντος, ἢ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ, δικαιομένου ἰδία

χειρὶ τὸν ἀδικήσαντα νὰ τιμωρήσῃ. Ἀλλὰ τῶν βχρδάρων ἴδιον πρὸς τὸ φιλεκδικον καὶ τὸ φιλοχρήματον, ὅθεν εὐκόλως τὴν αὐτοδικίαν ἢ διὰ χρημάτων ἱκανοποίησις ἀντικατέστησε (Βίρα, βεργέλδ), μόνον δ' ἐπὶ Βλαδιμίρου κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος, εὐρίσκομεν ὅτι ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ κλήρου προσεπάθησε νὰ καταργήσῃ τὴν χρηματικὴν ποινὴν καὶ νὰ τιμωρῶνται οἱ φονεῖς δι' ἄλλης σωματικῆς ποινῆς αὐστηροτέρας, πιθανῶς δι' ἐγκαθειρξέως, ἀνδραποδισμοῦ, ἢ καὶ θανάτου (σελ. 33). Φαίνεται ὅμως, (καὶ τοι ὁ ἱστορικὸς Καραμσῖνος λέγει, ὅτι ὁ Βλαδίμιρος κατήργησεν ἐντελῶς τὴν ἐπὶ χρήμασιν ἱκανοποίησιν καὶ ἐνομοθέτησεν ἀμετακλήτως ἀντ' αὐτῆς τὰς σωματικὰς ποινὰς), ὅτι καὶ εἰς τὸ μετῆπειτα ἢ διὰ χρημάτων ἱκανοποίησις ἐπεκράτει, καθόσον ὁ Ἰαροσλάβος, μὴ δυνάμενος νὰ κατισχύσῃ τοῦ ἀρχαίου τούτου ἐθίμου, ἀνεγνώρισεν αὐτὸ διὰ βριτῆς διατάξεως· ἀλλὰ τὸ περιορίσε (σελ. 43)· τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐτελειοποιήθη ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰαροσλάβου ὑφ' ὧν ἐντελῶς κατηργήθη ἡ δι' αἰσθητικῆς φιλεκδικίου χειρὸς ἐκδίκασις· ὠρίσθη δὲ, μετὰ πλείστων ὁσῆς λεπτομερείας, ἰδικιτέρᾳ διὰ πάντα φόνον ἀπότισις ἀνάλογος πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ φονευθέντος (σελ. 53—54). Ἀλλὰ τὸ ταμειυτικὸν πνεῦμα δὲν ἤργησε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀδικήματος νὰ πορισθῆ ὠφελεία, ὅθεν ἐν τῇ Πράβδᾳ τῆς ιγ' ἐκκτονταετηρίδος ἐν μέρος τῆς διδομένης τῷ ἀδικηθέντι ἢ τῷ δικαιοῦχῳ αὐτοῦ ἀποζημιώσεως ἐλαμβάνετο πρὸς ὄφελος τοῦ ἡγεμονικοῦ ταμείου, τὸ δὲ μέρος τοῦ ἡγεμόνος ἦν μάλιστα πολλῶ ἀνώτερον τοῦ πρὸς τὸν ἰδιώτην διδομένου (σελ. 73—74). Μὴ ἀνακαλυπτομένου δὲ τοῦ ἐνόχου ἢ κοινότης ὁλόκληρος, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἤθελεν εὑρεθῆ ἡ κεφαλὴ τοῦ φονευθέντος, ἀπέτιε τὴν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν πρὸς τε τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς δικαιοῦχους τοῦ φονευθέντος (σελ. 55, 74—76). Τοιοῦτόν τι δὲ διεσώθη καὶ ἐν τῇ Γαλλικῇ νομοθεσίᾳ, ἀφ' ἧς καὶ εἰς τὴν νῦν διέπουσιν ἡμὰς Ἑλληνικὴν μετηνέχθη.

Τὰ δ' ἀποδείξεως μέσα κατὰ τε τὰς ποινικὰς καὶ πολιτικὰς δίκας ἦσαν ταῦτά τὰ καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν βάρβαρον Εὐρώπην, ἤτοι αἱ μαρτυρικαὶ καταθέσεις, ὁ ὄρκος καὶ αἱ μυσταρὰ καὶ ἀ-

ποτρόπαιοι τῆς Θεοδικίας (ordalies, jugement de Dieu) δοκιμασίαι δι' ὕδατος, πυρός, πεπυρακτωμένου σιδήρου, μονομαχίας κτλπ. (σελ. 78 — 79, 123). Ἄν δὲ αἱ δοκιμασίαι αὗται ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ ἐφεξῆς κατηργήθησαν, οὐχ ἦπτον ὅμως αἱ βράσανοι, καὶ ἰδίως ὁ ραβδισμὸς, ἔτι καὶ νῦν εἰσιν ἐν χρήσει ἐν Ῥωσσίᾳ, εἴτε πρὸς ἀνάκρισιν καὶ ὁμολογίαν τοῦ ἀδικήματος, εἴτε πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ.

Αἱ δ' ἀξιοποῖνοι πράξεις μεθοδικώτερον ἴσως ἐν Ῥωσσίᾳ κατετάχθησαν ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Εὐρώπης ἐπικρατείαις, μὴδ' αὐτῆς τῆς πατρίδος ἡμῶν ἐξαιρουμένης, ἧς ὁ Γερμανὸς νομοθέτης τὴν τριμερῆ εἰς κκοιργήματα, πλημμελήματα καὶ πταισμάτα διαίρεσιν καθιέρωσεν ἐν ἀρθ. 2 τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἐν Ῥωσσίᾳ δὲ *Πρεστουπλένια* μὲν (γερμανιστὶ *Verbrechen*) εἰσιν αἱ ἄμεστοι παραβάσεις ἢ προσβολαὶ τῶν δικαίων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, εἰς τὰς παρ' αὐτῆς καθισταμένας ἄρχάς, εἰς τὴν ὅλην κοινωνίαν, ἢ εἰς τοὺς ἰδιώτας. *Προστούλκα* δὲ (γερμανιστὶ *Vergehen*) εἰσιν αἱ παραβάσεις ἢ ἀθετήσεις τῶν νόμων καὶ κανόνων τῶν τεθέντων πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ ἡσυχον ἐξάσκησιν τῶν εἰρημένων δικαίων (σελ. 263).

Ἡ δὲ διαδικασία τόσον ἢ πολιτικὴ ὅσον καὶ ἢ ποινικὴ εἶναι ἔγγραφος. Ὡστε λείπει τὸ μέγχι τῆς καλῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐχέγγυον, ἢ δημοσιότης, ἧτις εἶναι ἡ μέγιστη τῶν διὰ τῆς ἐλευθερίας γενομένων κατακτήσεων ἐπὶ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν δικαστῶν (α).

Βαθμοὶ δὲ δικαιοδοσίας τρεῖς συνήθως ὑπάρχουσιν, ἀλλ' οὗτοι καὶ μέχρι τῶν ἑνδεκα!! νὰ ἐπεκταθῶσι δύνανται, κατὰ τὸν βῆθμὸν τῶν διαδίκων, καὶ τὰ χρηματικὰ αὐτῶν μέσα (σελ. 235). Ἄλλ' ἀσφαλιζέται κἂν οὕτως ἢ τῆς δικαιοσύνης δικαία διανομή; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἢ Ῥωσσίᾳ μάλιστα πρόκειται ἀληθῶς παράδειγμα ὅτι δὲν ἔγκειται αὕτη ἐν τῷ πολλαπλασια-

(α) Ἡ δὲ πολυγραφία, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς παρατηρεῖ, κατανοῶ ἀλλῶς δυστύχημα, ἐλέγεται δὲ, ὅτι δικογραφία τις, φθάνουσα εἰς ἐκδίκασιν ἐνώπιον τῆς γενικῆς συνέλευσεως τῆς Γερουσίας, ἀπαρτίζεται κατ' ἀνώτατον μὲν ὄρον ἐξ κτιῶν χιλιάδων φύλλων, κατ' ἐλάχιστον δὲ, ἐκ διακοσίων (σελ. 236—237).

σμῶ τῶν τῆς δικαιοδοσίας βῆθμῶν, ἀλλὰ ἐν τῷ ποιῶ τῶν δικαστῶν καὶ τῆ παιδείᾳ καὶ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῶν, ἐν τοῖς καλοῖς πλὴν συντόμοις δικαστικοῖς τύποις, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ δημοσιότητι τῆς διαδικασίας, ἧτις τὸ ἀληθὲς εἶναι ἐχέγγυον τῆς ἀμερολήπτου καὶ καλῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης. Βρῦει δὲ ἢ Ῥωστικὴ νομοθεσία διατάξων κατὰ τῆς δωροδοκίας τῶν δικαστῶν, τῶν ὁποίων ἢ πρὸς τὸ δέχεσθαι δῶρα ἀκατάσχετος κλίσις μυρίου εὑρεῖσκει τρόπους πρὸς ὑπεκφυγὴν τῶν τιθεμένων νόμων (σελ. 127, 147—148 καὶ ἄλλοι).

Κηλὶς δ' οὐ μικρὰ τῆς Ῥωστικῆς νομοθεσίας εἶναι καὶ ἡ μόλις ἐπὶ Πέτρον τοῦ Γ' καταργηθεῖσα μυστικὴ ἀρχιγραμματεία, ἧτις ἦν εἰδὸς τιεροῦ ἐταστηρίου (tribunal d'inquisition) πρὸς ἐκδίκασιν ταχέειν καὶ μυστικωτάτην πάσης παρ' οἰουδήποτε γινομένης καθ' οἰουδήποτε καταμηνύσεως· τρομερώτερον δὲ τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐγένετο διὰ τὴν ἄκραν εὐκολίαν μεθ' ἧς πᾶσα καταγγελία ἐγένετο δεκτὴ· ἐνεποίει δ' εἰς τοὺς Ῥώσσοις τὸν αὐτοῦ φόβον ὃν καὶ εἰς τοὺς Βενετούς τὸ περίφημον ἐκεῖνο τοῦ λέοντος στόμα (bocca di leone).

Νομοθεσίαν δὲ γραπτὴν ἀρχαιοτάτην ἔσχεν ἢ Ῥωσσία τὴν ὑπὸ Ἰγροσλάβου ἐκδοθεῖσαν Ῥωσσικὴν ἀλήθειαν (Ῥούσκαγια Πράβδα, σελ. 38). Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ Ταταρικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν ἐν ἔτει 1551, Ἰωάννης ὁ Δ' ὁ ἀκολούθως τύραννος καὶ τρομερὸς ἐπικληθεὶς, ἐδημοσίευσεν τὸν ἐκυτοῦ Κώδικα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σουδέβνικον*, ὅπερ ἐστὶ βιβλὸς δικαστικὴ, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπέβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους. Μετὰ ἓνα δὲ αἰῶνα (1649) ὁ Τσάρος Ἀλέξις, ἐφιέμενος νὰ ρυθμίση τὴν νομοθεσίαν πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ ἔθνους, συνεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν διαφόρους κληρικούς καὶ λαϊκούς πάσης τάξεως (σελ. 141) ἵνα συσκεφθέντες καὶ συζητήσαντες ἐκδώσωσι κοινῇ νέον κώδικα νόμων, ἐπὶ τῇ βίσει μὲν τοῦ Σουδέβνικου ἀλλ' ἐπηυξημένον καὶ συμπεπληρωμένον, ὃ δὲ κώδιξ οὗτος ὠνομάσθη *Σοβόρογιο Οὐλογένιε Ζακόρ*, ἧγουν γενικὸς Κώδιξ τῶν νόμων· συνέκειτο δ' οὗτος ἐξ ἄρθρων 963 καὶ περιελάμβανε παντοίαν ὕλην τοῦ δημοσίου, ἐκ-

κλησιαστικοῦ, στρατιωτικοῦ, ποινικοῦ, καὶ ἀστυκοῦ δικαίου (ὄρα σελ. 145). Ἐκτοτε δ' ἡ Ῥωσικὴ νομοθεσία ἐπληθύνετο διὰ νόμων ἀπείρων, οἵτινες τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀταξίαν ἐνέβαλλον εἰς τὴν πολιτείαν. ὅθεν Πέτρος ὁ μέγας διέταξε δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ διατάγματος τῆς 18 Φεβρουαρίου 1700 τὴν εἰς ἐν συλλογὴν τῶν ἰσχυόντων νόμων, συστήσας ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴν, ἣτις εἰργάσθη, ἐνδεκάκις ἀνανεωθείσα, ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμισυ σχεδοναῖῶνα χωρὶς νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον!! Ἀπόδειξις δ' ἀλάνθαστος τοῦ πόσον ἀκατάλληλον εἶναι τὸ δι' ἐπιτροπῶν συντάττειν τοὺς νόμους πρόκειται καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι πρὸς σύνταξιν τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν κώδικος ἐπιτροπή, ἣτις πρὸ δεκαετίας συσταθεῖσα ἐνενήκοντα τρία μόνον ἄρθρα! ἐντὸς τοσούτου χρόνου συνέταξεν, ἐξ ὧν τινὰ (ὡς ἐν παραδείγματι τὸ ἄρθ. 16 παρβαλλόμενον πρὸς τὸ ἄρθ. 8 τοῦ ἀπὸ 15 Μαΐου 1835 περὶ Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας νόμου) ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκαινοτόμησαν τὴν ὁποῖαν ἐκτώμεθα προγενεστέραν νομοθεσίαν. Τὰ δὲ περὶ τῶν ἐργῶν τῶν ἑνδεκα τούτων ἐπιτροπῶν ἐκτίθησι συνοπτικῶς ὁ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτος ἐν σελ. 163, 170, 193, 199, 202, καὶ 204 τοῦ πονήματός του.

Ἐν ἔργον δμως, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν, εἶναι τὸ καλούμενον Αἰκατερίνης τῆς Β. εἰσήγησις (σελ. 179 καὶ ἐφ.) ἔργον ἡγεμονικὸν περιεργότατον, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εὐρίσκομεν τὸ φιλοσοφικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τοῦ III' αἰῶνος, οὗ αἱ ἐμπνεύσεις παρήγαγον τὴν Γαλλικὴν τοῦ 1789 ἐπανάστασιν καὶ ἐπέφερον τὴν μεταβολὴν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Βυρώπης, καὶ διότι αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχῶν ἅς τὸ αὐτόγραφον τοῦτο μιᾶς αὐτοκρατορίας ἐκέρυττε τὸ 1770 θεωροῦνται τὴν σήμερον ἐν τῇ αὐταρχικῇ καὶ παμβασιλευομένῃ Ῥωσίᾳ ὡς ποσαῦται βλασφημίαι, αἵτινες συνεπάγονται τὴν εἰς Σιβηρίαν ὑπερορίαν ἂν τις τολμήσῃ νὰ τὰς προσφέρῃ!!

Τελευταῖον δὲ μέγα τῆς Ῥωσσίας νομοθέτημα εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου δημοσιευθεῖσα πλήρης συλλογὴ τῶν νόμων τῆς Ῥωσικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἀμέθοδον καὶ πολὺᾶρθρον τῆς συλλογῆς ταύτης παραβιάπτει οὐ

μικρὸν τὴν ἀξίαν αὐτῆς, διότι αἱ ἐν αὐτῇ νομοθετικαὶ διατάξεις ὑπερβαίνουνσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξήκοντα χιλιάδων, ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν νόμων, οἵτινες δώδεκα ὅλους τόμους συγκροτοῦσι περιλαμβάνοντας 19660 διατάξεις, αἵτινες διὰ νέων προσθηκῶν ἐπηρεζήθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1840 καὶ 1841.

§ Γ'.

Ἰδιωτικὸν τῆς Ῥωσσίας δίκαιον.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς συγγραφῆς τοῦ Κ. Μαυροκορδάτου εἶναι τὸ μᾶλλον ἀτελές, διότι ὀλίγιστα περιέχει. Οὕτως οὐδ' ὅπως εὐρίσκομεν ἐν αὐτῷ τὸ πῶς ἀποκτᾶται ἡ Ῥωσικὴ ἰθαγένεια, ποία ἡ ἐποχὴ τῆς ἐνηλικιότητος, ὁποῖοι οἱ διέποντες τὰς σχέσεις τῶν συζύγων νόμοι, ὁποῖοι οἱ τὰ περὶ τὴν ἐπιτροπείαν καὶ κληρονομίαν τῶν ἀνηλικίων ρυθμίζοντες, ὁποῖοι οἱ περὶ κινήτης καὶ ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ οἱ περὶ δουλειῶν καὶ πραγματικῶν ἄλλων δικαιωμάτων, ὁποῖοι οἱ περὶ δωρεῶν καὶ περὶ ἐνοχῶν κτλκ. Εὐχόμεθα λοιπὸν ὅπως ὁ Κ. Μαυροκορδάτος ἐξακολουθήσῃ τὰς περὶ τὴν Ῥωσικὴν νομοθεσίαν μελέτας αὐτοῦ, τελειοποιῶν δὲ τὰ περὶ τοῦ Δημοσίου τῆς Ῥωσσίας δικαίου ὑπ' αὐτοῦ πονηθέντα, μὴ παρίδῃ τὰ κατὰ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, διότι ὅσον ἡ γνῶσις τῶν πολιτικῶν νόμων κράτους τινὸς συντελεῖ εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, τόσον ἡ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου συντείνει εἰς τὴν κοινωνικὴν τοῦ τόπου γνῶσιν.

Ἐν σελ. 142 εὐρίσκομεν ὅτι ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δ' ἤρξαντο παραιοῦσαι ἐν τῇ Ῥωσικῇ νομοθεσίᾳ ἀρχαὶ τινες τοῦ ἀστυκοῦ τῶν Ῥωμίων δικαίου, ἀλλὰ τίνες αὗται καὶ κατὰ πόσον; Οὕτως ἐπίσης εὐρίσκομε νὲν σελ. 29 ὅτι ὁ Βλαδὶμιρος, καὶ τοι νυμφευθεὶς τὴν Πορφυρογέννητον ἡγεμονίδα Ἄνναν, ἐξηκολούθει νὰ ζῆ ἐν πολυγαμίᾳ, πάντε ἄλλας νομίμους συζύγους ἔχων· ἄρα ζητεῖται ἂν ἐπὶ μακρὸν διήρκεσεν ἡ πολυγαμία ἐν τοῖς ἥθεσι τοῦ Ῥωσικοῦ λαοῦ, ἢ ἦτο ἀπλῶς καὶ αὕτη ἡγεμονικὸν δικαίωμα, ὡς ἦσαν καὶ τόσα ἄλλα αἰσχυρὰ ἀποκλειστικὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ μεσαιῶνος πλεονεκτήματα (σελ. 22—23).

Εὐκταῖον ἦτο ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐξετείνετο περὶ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον διότι ὅσα μὲν λέγει περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας ἐν σελ. 68 καὶ ὀλίγα εἰσὶ καὶ εἰς ἀρχαιοτέραν τῆς ὑπὸ τῶν Τατάρων ὑποδουλώσεως τῶν Ῥώσων ἐποχῆς ἀνάγονται, ὅσα δὲ περὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν Ῥωσικῆς νομοθεσίας, ἐν σελ. 260 — 261, πολὺ συνεπτυγμένα εἰσὶ καὶ λίαν ἀνεπικρῆ· οὐδ' ἀγνοεῖ βεβαίως ὁ Κ. Μαυροκορδάτος, ὅτι αἱ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου διατάξεις παντὸς ἔθνους εἰσὶν οἰονεὶ ὁ θεόπτης τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τοῦ Κράτους, ὁ δὲ βουλομενος μεταβαλεῖν πολίτευμα, οὐδὲν ἀσφαλέστερον ἔχει πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ μέσον ἢ τὸ μετατρέψαι τὸ σύστημα τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου. Ὅσα δὲ περὶ διαθηκῶν λέγει, καὶ ταῦτα πολὺ μακρὰν εἰσὶ τοῦ νὰ ικανοποιήσωσι τὴν περιέργειαν ἡμῶν.

Περὶ ἐπιτροπειῶν δὲ ὀλίγα ἐν σελ. 67, ἱκανὰ ἴσως διὰ τὸν Α' αἰῶνα, ἀκολούθως δὲ οὐδόλως μνημονεύει περὶ ἐπιτροπειῶν ἱκανὴ κηδεμονιῶν πῶς διετέθησαν διὰ τῆς Ῥωσικῆς νομοθεσίας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

Ἐσαύτως δὲ καὶ περὶ τόκου (σελ. 71) ὀλίγα, ὀλίγα δὲ καὶ περὶ ἐμπορίας (σελ. 242—243), περὶ δὲ τῆς δημοσίας οἰκονομίας καὶ βιομηχανίας οὐδέν.

Συμπεραίνοντες λοιπὸν λέγομεν, ὅτι τὸ σῆγγραμμα τοῦ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτου πλεῖστα μὲν καλὰ περιέχει, ἀλλὰ τὰ καλὰ ταῦτα ὑποδεικνύουσιν ἡμῖν ὑπόσα ἄλλα κρείττονα καὶ τελειότερα δικαιοῦμεθα οὐ μόνον νὰ προσδοκῶμεν ἀλλὰ καὶ ν' ἀπαιτῶμεν ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος πρὸς τοιοῦτου ἀνδρός. Ὁ Κ. Μαυροκορδάτος ἐλπίζομεν ὅτι θέλει δικαιοῦσαι τὰς προσδοκίας ἡμῶν, καὶ προικίσει τὴν νομικὴν ἡμῶν φιλολογίαν δι' ἔργου τελειότερου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἀπριλίου 1858.

ΝΙΚ. Ψ. ΣΑΡΗΠΟΛΟΣ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000114843